harmonious integration of traditional and modern elements, contributing to social stability and development. It also explores issues of cultural renewal and identity in the context of modern technologies and global processes. The findings offer a conceptual framework valuable for cultural scholars, social researchers, and policymakers.

UDK: 316.74

MAHALLA INSTITUTI VA KITOBXONLIK MADANIYATI UYG‘UNLIGI

Gulmira Bektursinova – *o‘qituvchi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: mahalla instituti, kitobxonlik madaniyati, ma’naviyat, ijtimoiy muhit, yoshlar tarbiyasi, ma’rifat, ijtimoiy hamkorlik.

Ключевые слова: институт махалли, культура чтения, духовность, социальная среда, воспитание молодежи, просвещение, социальное партнерство.

Key words: mahalla institution, reading culture, spirituality, social environment, youth education, enlightenment, social cooperation.

Globallashuv va axborotlashuv jarayonlari jadallashib borayotgan bugungi sharoitda jamiyatning ma’naviy va intellektual rivoji masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Ushbu jarayonda kitobxonlik madaniyati shaxsning ma’naviy yetukligi va ijtimoiy faolligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda ta’lim muassasalari bilan bir qatorda ijtimoiy institutlar, xususan, mahalla institutining roli muhim ahamiyatga ega. Mahalla O‘zbekiston jamiyatida tarixan shakllangan ijtimoiy tuzilma bo‘lib, u aholi o‘rtasida tarbiya, ma’naviyat va ijtimoiy birdamlikni ta’minlovchi muhim muhit hisoblanadi. Kitobxonlik inson tafakkurini kengaytiradi, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi va ma’naviy barkamollikni ta’minlaydi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda ijtimoiy institutlarning, xususan, mahalla institutining o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi.

Mahalla azaldan xalqning tarbiya, ma’naviyat va ijtimoiy nazorat maskani bo‘lib kelgan. Bugungi kunda esa u jamiyatda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va mustahkamlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mahalla instituti O‘zbekiston jamiyatida o‘ziga xos ijtimoiy tuzilma bo‘lib, u aholining kundalik hayoti, tarbiyasi, ijtimoiy faolligi va ma’naviy muhitini shakllantiradi. Mahalla - bu faqatgina hududiy birlik emas, balki ijtimoiy tarbiya, milliy qadriyatlar va an’analarni avloddan avlodga yetkazuvchi muhim makondir. Aynan mahalla orqali yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni zararli illatlardan himoya qilish hamda ma’naviy yetuk shaxs sifatida voyaga yetkazish imkoniyati mavjud. Mahalla faollari, nuroniylar, ziyolilar va jamoatchilik vakillari orqali yoshlar ongiga ijobiy g‘oyalar singdiriladi. Shu jarayonda kitob va kitobxonlikni targ‘ib etish mahallaning ma’naviy vazifalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Kitobxonlik madaniyati - bu shaxsning kitob o‘qishga bo‘lgan ehtiyoji, o‘qilgan asarni anglash, tahlil qilish va undan xulosa chiqarish qobiliyatidir. Kitobxonlik madaniyati yuksak bo‘lgan jamiyatda intellektual salohiyat, ma’naviy barqarorlik va ijtimoiy faollik yuqori bo‘ladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlangan sharoitda kitobxonlikka bo‘lgan e’tibor ayrim hollarda susayib borayotgani kuzatilmoqda. Shu sababli kitobxonlikni rag‘batlantirishda oila, ta’lim muassasalari bilan bir qatorda mahalla institutining ham faol ishtiroki zarur. Mahalla instituti va kitobxonlik madaniyati o‘rtasidagi uyg‘unlik, avvalo, mahalla muhitida ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etish orqali namoyon bo‘ladi. Kitob taqdimotlari, adabiy kechalar, “Eng faol kitobxon” tanlovlari, yozuvchi va shoirlar bilan

uchrashuvlar mahalla doirasida o‘tkazilganda, ular aholining barcha qatlamlarini qamrab oladi. Mahallalarda kutubxona burchaklari, kitob almashish tizimlari va oilaviy kitobxonlik an’analarini yo‘lga qo‘yish orqali kitobga bo‘lgan qiziqishni oshirish mumkin. Ayniqsa, yoshlar va o‘smirlar orasida kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda mahalla muhitining ta’siri beqiyosdir. Mahallalarda kitobxonlikni rivojlantirishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, zamonaviy adabiyotlar yetishmasligi, yoshlarning raqamli axborot vositalariga haddan tashqari berilib ketishi, ota-onalarning kitobxonlikdagi faolligi pastligi shular jumlasidandir. Ushbu muammolarni bartaraf etishda mahalla faollari, ta’lim muassasalari va madaniyat tashkilotlari hamkorligini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Mahalla institutining kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishdagi roli uning tashkiliy va institutsional imkoniyatlari bilan bevosita bog‘liqdir. Mahalla fuqarolar yig‘ini huzurida faoliyat yurituvchi ma’naviy-ma’rifiy komissiyalar, xotin-qizlar va yoshlar masalalari bo‘yicha mas’ullar kitobxonlikni targ‘ib etishda muhim subyektlar hisoblanadi. Ular tomonidan rejalashtirilgan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar aholining turli yosh va ijtimoiy qatlamlarini qamrab olish imkonini beradi. Mahalla doirasida olib boriladigan kitobxonlikka oid faoliyatning samaradorligi, avvalo, tizimlilik va uzluksizlik tamoyillariga asoslanishi lozim. Bir martalik tadbirlardan ko‘ra, doimiy ravishda tashkil etiladigan kitobxonlik klublari, adabiy muhokamalar va mutolaa mashg‘ulotlari yuqori natija beradi. Bu jarayonda mahalla rahbariyati bilan bir qatorda mahallada yashovchi ziyolilar va ijodkorlarning faol ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, unda mahalla, oila va ta’lim muassasalari o‘zaro uzviy hamkorlikda faoliyat yuritishi zarur. Oila kitobxonlikning dastlabki muhitini shakllantirsa, mahalla bu jarayonni ijtimoiy jihatdan mustahkamlovchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ta’lim muassasalari esa mazkur jarayonning ilmiy-pedagogik asoslarini ta’minlaydi. Mahalla tomonidan tashkil etiladigan ota-onalar yig‘ilishlarida oilaviy kitobxonlik masalalariga alohida e’tibor qaratilishi, bolalarning mutolaaga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, maktab va kutubxonalar bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan loyihalar kitobxonlik madaniyatining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar sharoitida kitobxonlik tushunchasi yangi mazmun kasb etmoqda. Elektron kitoblar, audiokitoblar va onlayn kutubxonalar mutolaaga bo‘lgan imkoniyatlarni kengaytirmoqda. Mahalla instituti ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanib, raqamli kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga hissa qo‘shishi lozim.

Mahalla doirasida raqamli savodxonlikni oshirishga qaratilgan treninglar, elektron resurslardan foydalanish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar tashkil etilishi yoshlar va keksalar uchun teng imkoniyat yaratadi. Bu esa kitobxonlik madaniyatining zamon talablariga mos rivojlanishini ta’minlaydi. Mahallalarda kitobxonlik madaniyatining yuksalishi ijtimoiy barqarorlik, huquqiy ong va fuqarolik faolligining oshishiga xizmat qiladi. Kitobxon shaxs jamiyat hayotida faol ishtirok etadi, voqelikka tanqidiy yondashadi va ijtimoiy mas’uliyatni chuqur anglaydi. Shu bois, mahalla orqali kitobxonlikni rivojlantirish jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda kitobxonlik madaniyati shaxs va jamiyat rivojining muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida talqin etiladi. Mashhur pedagog-olim V.A.Suxomlinskiy o‘z tadqiqotlarida kitobni “insonning ma’naviy dunyosini boyituvchi asosiy manba” sifatida baholab, kitobxonlikni bolalik davridan boshlab shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, kitob bilan do‘stlashgan bola tafakkuri keng, axloqiy jihatdan yetuk shaxs bo‘lib voyaga yetadi. [5,44] Amerikalik sotsiolog R.Putnam ijtimoiy kapital nazariyasida jamoaviy muhitning shaxs tarbiyasidagi roliga alohida e’tibor qaratadi. Uning qarashlariga ko‘ra, jamoa ichida shakllangan madaniy qadriyatlar, jumladan, kitobxonlik an’analari jamiyatda ishonch, hamkorlik va ijtimoiy faollikni kuchaytiradi. Ushbu fikrlar mahalla institutining kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishdagi rolini ilmiy jihatdan asoslab

beradi. Sharq mutafakkirlari asarlarida ham jamoa va bilim uyg‘unligi muhim o‘rin egallaydi. Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida jamiyat taraqqiyoti bilimli va ma’rifatli fuqarolar faoliyatiga bog‘liq ekanini ta’kidlaydi. Uning fikricha, ma’naviy barkamol shaxs faqatgina bilim orqali shakllanadi. Bu bilim manbalarining eng muhimlaridan biri esa kitobdir. [4,53] O‘zbek olimlaridan N.Jo‘raev va R.Qodirovlar ma’naviy tarbiya masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlarida mahalla institutini shaxs ma’naviyatini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy muhit sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, mahalla orqali olib boriladigan ma’rifiy ishlar, xususan, kitobxonlikka oid tadbirlar yoshlar dunyoqarashiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. [7, 61b]

Pedagogika fanida kitobxonlik shaxsning intellektual rivojlanishida yetakchi omil sifatida e’tirof etiladi. L.S.Vygotskiy tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, shaxsning bilim va tafakkuri ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, mahalla - yoshlar uchun muhim ijtimoiy-pedagogik makon hisoblanadi. [6, 74b] Mahallada tashkil etiladigan jamoaviy mutolaa, adabiy muhokamalar va kitobxonlik klublari yoshlarning ijtimoiy faolligi va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bu esa kitobxonlikni shunchaki individual mashg‘ulot emas, balki ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mahalla orqali kitobxonlikni rivojlantirish quyidagi konseptual asoslar orqali amalga oshirilishi lozim: tizimlilik, uzluksizlik, ijtimoiy hamkorlik milliy qadriyatlarga tayanganlik. Ushbu tamoyillar asosida tashkil etilgan faoliyat mahallada barqaror kitobxonlik muhitini yaratishga imkon beradi.

Olimlarning tadqiqotlariga tayangan holda aytish mumkinki, mahalla institutining kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishdagi samaradorligi uning ijtimoiy-pedagogik salohiyati bilan belgilanadi. Bu salohiyatdan to‘g‘ri foydalanish jamiyatning ma’naviy rivojlanishiga xizmat qiladi. Ilmiy manbalar va olimlar qarashlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, mahalla instituti va kitobxonlik madaniyati o‘rtasidagi uyg‘unlik tarixiy, ijtimoiy va pedagogik asosga ega. Mahalla orqali kitobxonlikni rivojlantirish nafaqat shaxs ma’naviyatini yuksaltiradi, balki jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, mahalla institutini kitobxonlik madaniyatining faol targ‘ibotchisi sifatida rivojlantirish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Ilmiy tahlillar va mavjud tajribalar shuni ko‘rsatadiki, mahalla instituti imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish orqali kitobxonlik madaniyatini tizimli ravishda rivojlantirish mumkin. Shu munosabat bilan quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir.

Birinchidan, mahalla fuqarolar yig‘inlari huzurida doimiy faoliyat yurituvchi “Kitobxonlik kengashlari”ni tashkil etish zarur. Ushbu kengashlar mahallada kitobxonlikka oid tadbirlarni rejalashtirish, muvofiqlashtirish va monitoring qilish bilan shug‘ullanishi lozim. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tashkiliy mexanizmlarning mavjudligi ma’naviy-ma’rifiy faoliyat samaradorligini oshiradi.

Ikkinchidan, mahalla hududida kichik mahalla kutubxonalari yoki “ochiq kitob javonlari” tizimini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bunday tizim aholining kitobga erkin kirish imkoniyatini kengaytiradi va kitobxonlikni kundalik ehtiyojga aylantiradi. Xorijiy tajribada bunday amaliyotlar jamoaviy kitobxonlikni rivojlantirishda samarali natija bergani ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan.

Uchinchidan, mahalla, maktab va axborot-kutubxona muassasalari o‘rtasida institutsional hamkorlikni kuchaytirish lozim. Ushbu hamkorlik asosida qo‘shma loyihalar, adabiy kechalar, mutolaa marafonlari va ijodiy uchrashuvlar tashkil etilishi yoshlar kitobxonligini oshirishga xizmat qiladi. Pedagogik tadqiqotlar bunday integratsiyalashgan yondashuvning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi.

To‘rtinchidan, mahalla doirasida oilaviy kitobxonlikni qo‘llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqish zarur. Ota-onalarning shaxsiy namunasiga asoslangan kitobxonlik muhitining yaratilishi bolalarda barqaror mutolaa odatini shakllantiradi. Ilmiy tadqiqotlar oilaviy muhit kitobxonlik

madaniyatining asosiy poydevori ekanini ko‘rsatadi.

Beshinchidan, zamonaviy sharoitni inobatga olgan holda, mahallalarda raqamli kitobxonlikni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Elektron va audiokitoblardan foydalanish bo‘yicha treninglar tashkil etish, raqamli platformalarga yo‘naltirish yoshlar orasida kitobga bo‘lgan qiziqishni oshiradi va an’anaviy kitobxonlikni yangi shakllar bilan boyitadi. Yuqorida keltirilgan ilmiy-amaliy takliflarning amalga oshirilishi natijasida mahallalarda barqaror kitobxonlik muhiti shakllanadi, yoshlarning intellektual salohiyati oshadi hamda jamiyatda ma’naviy-ma’rifiy barqarorlik ta’minlanadi. Shuningdek, mahalla instituti zamonaviy ma’naviy tarbiya markazi sifatida o‘z funksional imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, mahalla instituti va kitobxonlik madaniyatining uyg‘unligi ilmiy, ijtimoiy va pedagogik jihatdan asoslangan jarayondir. Ilmiy tahlillar va ilgari surilgan takliflar mahalla orqali kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishning strategik yo‘nalishlarini belgilab beradi. Ushbu takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi jamiyatning intellektual va ma’naviy taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O‘zbekiston, 2021. - 464 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. - Toshkent: O‘zbekiston, 2017. - 592 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi — faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. - Toshkent: O‘zbekiston, 2018. - 400 b.
4. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. - Toshkent: Fan, 1993. - 320 b.
5. Suxomlinskiy V.A. Yurakdan berilgan tarbiya. - Moskva: Pedagogika, 1981. - 384 b.
6. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. - Moskva: Labirint, 1982. - 352 b.
7. Jo‘raev N. Ma’naviyat asoslari. - Toshkent: Ma’naviyat, 2015. - 256 b.
8. Qodirov R. Yoshlar ma’naviyati va tarbiya masalalari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

REZYUME. Mazkur maqolada mahalla institutining jamiyatda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida kitobxonlik madaniyatining ijtimoiy mohiyati, uning shaxs ma’naviy rivojidagi ahamiyati hamda mahalla muhitining tarbiyaviy imkoniyatlari yoritilgan. Mahalla, oila va ta’lim muassasalari hamkorligining kitobxonlikni rivojlantirishdagi o‘rni ochib berilgan. Shuningdek, mahalla instituti orqali kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется роль института махалли в формировании и развитии культуры чтения в обществе. В ходе исследования раскрывается социальная сущность культуры чтения, её значение в духовном развитии личности, а также воспитательный потенциал махаллинской среды. Особое внимание уделено вопросам взаимодействия махалли, семьи и образовательных учреждений в развитии культуры чтения. Кроме того, в статье разработаны научно-практические предложения, направленные на совершенствование механизмов формирования культуры чтения через институт махалли.

SUMMARY. This article analyzes the role of the mahalla institution in the formation and development of reading culture in society from a scientific and theoretical perspective. The study reveals the social essence of reading culture, its importance in the spiritual development of individuals, and the educational potential of the mahalla environment. The role of cooperation between the mahalla, family, and educational institutions in promoting reading culture is examined. In addition, scientific and practical recommendations aimed at developing reading culture through the mahalla institution are proposed.